

Sinema Eleştirmeni, Kuramcısı ve Yönetmen Jean-Louis Comolli'nin (1941-2022) Anısına

Tunç Yıldırım¹

YORUM-ELEŞTİRİ / COMMENTARY – CRITICISM

Sinema sanatı hakkında yüksek seviyede tefekkür eden, nitelikli eleştiriler kaleme alan, gerçekçi sinema kuramına ciddi eleştirel katkılar sunan ve nihayetinde kamera arkasına geçerek kurmaca ve belgesel filmler çeken çok yönlü büyük bir yazar Jean-Louis Comolli 19 Mayıs 2022'de vefat etti. Comolli'nin entelektüel olarak en verimli olduğu 1960'lar ve 1970'lerde yazdıklarını bilmek, eserlerini tanımak Fransız (ve dolayısıyla Batı-merkezli) sinema müktesebatını anlamak için olmazsa olmazdır. İşin ilginç tarafı; sinemanın politik, ideolojik ve teknik meselelerinde makaleler yazarak uzmanlaşan Comolli'nin angaje yönetmenliği de çok önemlidir çünkü klasik ve modern sinemanın estetik evrimini hareket ve zaman nosyonlarından faydalanarak filozofça çözümleyen Gilles Deleuze'e göre L'ombre rouge'un yönetmeni Comolli gerçek bir politik yönetmendir (Bkz. Deleuze, 2021, s. 268). 1981 tarihli bu film, kanlı İspanya iç savaşı tarihinin 1937 yılına odaklanır. Anarşistlerin ve Komintern ajanlarının gözünden bu tarihsel anlaşmazlığı filme alır (Bkz. Rauger, 2022, s. 27). Sinemacı olarak Comolli'nin en bilinen filmi, La Cecilia (1975) olur. Eser, XIX. yüzyılda İtalya'yı terk ederek Brezilya'ya yerleşen küçük bir anarşist topluluğun yaşadığı başarısızlığı anlatır (Rauger, s. 27).

Comolli'ye adanan bu kısa anma yazısında, onun yönetmen olarak çektiği filmlerden ziyade arkasında bıraktığı büyük eleştirel ve kuramsal külliyata değinerek ufak bir hatırlatma yapmakla yetineceğim. Peki, kısaca özetlemek gerekirse Jean-Louis Comolli kimdir? Sinema teorisi ve sinema tarihi sahaslarını ilgilendiren neler yazmıştır? Sinemanın bugünkü durumu düşünüldüğünde yazdıkları niçin önemlidir? Doğduğu Cezayir'de sinema kulübü üyesi olarak sinemaseverce başlayan sinema merakı, Paris'e yerleştikten sonra Fransız Sinemateğine gitmesiyle daha gelişir ve Comolli, 1963-1973 arasında Cahiers du Cinéma dergisinde önemli görevler üstlenir (Bkz. de Baecque, 1997-a, s. 312). Hızla yükselen ve bu meşhur sinema dergisinin genel yayın yönetmenine dönüşen Comolli, sinema tenkitlerinin kuramsal ve kavramsal çerçevesini genişletir. Tarih, siyaset ve ideolojinin sinema tekniğine katkılarını Marksist ve materyalist yaklaşımlardan hareket ederek çözümlenmeye girer. Kendisi gibi Cezayir doğumlu olan ve tıp eğitimi gören yakın arkadaşı Jean Narboni ile birlikte Jacques Rivette yönetimindeki Cahiers du Cinéma dergisinin "modernist" dönüşümüne katılır. İşte bu tarihsel bağlamda dergi, ideolojik olarak önce Komünist sonra Maoist bir yöne evrilir (Bkz. de Baecque, 1997-b, s. 370). 1951'de ilk olarak çıkan, auteur sinema eleştirisinin/teorisinin beşiği olarak dünyaca ünlü ve klasik sinemayı biçimci bir estetik tavırla yerle bir eden Yeni Dalga hareketini Fransa'da doğuran bu derginin uzun tarihsel evrimini çözümlleyen araştırmacılara göre 1968-1973 arasındaki Marksist çizgisi sebebiyle Cahiers du Cinéma'nın bu kısa evresi, "Kızıl Yıllar" olarak dönemselleştirilebilir (Bkz. Fairfax, 2021).

Comolli, Fransa'da 68 başkaldırısı sonrasında açıkça sol eğilimli bir dergiye dönüşen Cahiers du Cinéma'da, 1971 ve 1972 yıllarında, seri makaleler şeklinde yayımlanan ve teknik ile ideoloji arasındaki ilişkileri tartışan tezleriyle büyük dikkat çekmiştir. Örtük şekilde Louis Althusser'in düşüncesinden ve ilkelerinden ilham alıp açıkça Marksist bir kavramsal çerçeve içinde hazırlanmış bu uzun yazılarda; gerçekçi sinema eleştirmeni ve kuramcısı André Bazin'in esasen "alan derinliği", "perspektif", "plan-sekans" ve "yasak kurgu" üzerine kurulu ünlü şeffaflık estetiği konseptini dünyanın idealist bir temsilini sunduğu ve burjuva sınıfının ideolojisini yaydığı gerekçesiyle sıkıca eleştirir (Bkz. Aumont & Marie, 2001, ss. 154, 158, 166, 210). Burada söz konusu olan eleştiri, Bazin'in sinemanın gerçekliği

¹ Doç. Dr. Düzce Üniversitesi Sanat, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi tuncyildirim@duzce.edu.tr
Associated Professor Düzce University Faculty of Art, Design and Architecture tuncyildirim@duzce.edu.tr
ORCID ID: 0000-0003-2546-4517

yeniden üretme gücüne olan saf inancındaki idealizmdir. İşte tam da bu yüzden Comolli'nin hedefinde sinemanın yarattığı gerçeklik izlenimi vardır.

Kıdemli sinema tarihçileri Georges Sadoul ile Jean Mitry'yi de tam manasıyla materyalist bir sinema tarihyazımı inşa edemedikleri görüşüyle Comolli'nin eleştirilerini maruz kalırlar. Comolli'ye göre materyalist tarihçi sinemasal temsile hükmeden iktisadi ve ideolojik güçlere duyarlı olmalıdır (Bordwell, 1997, s. 159). Comolli; sinema tarihinin bir dizi bilimsel keşif veya estetik atılımdan meydana gelmediğini savunur, üsluptaki (stildeki) herhangi bir değişimin de şeffaf gerçekçilik ideolojisini mutlaka destekleyeceğini veyahut ona karşı çıkacağını dile getirir (Bordwell, ss. 93-94). Ulusötesi bir kapsamdan yola çıkarak sinemada derinliğin tarihini ve derinlemesine sahnelemeyi stilistik ekseninde incelemek isteyen sinema estetikçisi David Bordwell, Comolli'nin ileri sürdüğü derinliğin tarihini en iyi şekilde ideoloji nosyonuna başvurarak açıklama fikrini yeniden ele almış ve alan derinliği (yani perspektif) meseledeki salt ideolojik vurguya karşı çıkmıştır (Bkz. Bordwell, ss. 158-163). Bordwell'in önce iddia sonra da ispat ettiği gibi ışığın davranışındaki düzenlilikler Rönesans hümanizmi veya burjuva ideolojisi tarafından inşa edilmemiş ama sanatçılar, zanaatkârlar ve bilim insanları tarafından keşfedilmiştir (Bordwell, s. 181). Comolli'nin sinemada tekniğin ideolojik olarak belirlenmesi fikrine karşı Bordwell, henüz 1910'larda sinemacıların perspektif kullanımında izleyicinin dikkatini, tiyatrodan mümkün olmayan, bir şekillendirme fırsatı gördüklerini not etmiştir (Bkz. Bordwell, s. 182). Comolli'nin görüşüne göre burjuva ideolojisine doğuştan bağlı olan alan derinliği stili tahlilinde daha ileri giden Bordwell için bu teknik, henüz 1920'lerden itibaren SSCB sinemasında canlı bir şekilde ortaya çıkmıştır (Bkz. Bordwell, s. 209). Comolli için sinemanın gerçekte kaydettiği şey egemen ideolojinin dünyasıdır (Stam, 2014, s. 151). Demek ki; sinema, ideolojik üstyapılara çeşitli düzeylerde katılır ve bu düzeylerden biri de tekniktir. Comolli için metonimik şekilde sinemayı temsil eden bir araç olan kamera, özgül bir ideolojiyi yayar hatta üretir. İşte bu bakış açısından resim tarihinin ve Rönesans'tan itibaren resmin temsil kodlarının doruk noktası olan kamera ile sinemasal imge, bu temsil tarihi boyunca ilerleyen ideolojiye yani burjuva ideolojisine kapılır (Aumont & Marie, 2001, s. 103). Sinema için alternatif denilebilecek bir estetik ve tarih arayışı içinde olan "Teknik ve İdeoloji" isimli makale serisi Türk sinema basınında hemen yankılanır. Erden Kırıl'ın yayın yönetmeni olduğu sinemaya salt ideolojik gözlükten bakmaya girişen Çağdaş Sinema dergisinin birinci sayısında Yakup Barokas tarafından yirmi sayfalık çok kısaltılmış eksik bir hülasa yayımlanır (Comolli, 1974-a, ss. 9-29). Belgesel sinemanın düşünsel, teknolojik ve estetik gelişimine damgasını vuran Doğrudan Sinema biçimi hakkında Comolli'nin yazdıkları da İzzet Yaşar tarafından Türkçeye çevrilmiştir (Comolli, 1974-b, ss. 39-59). Comolli doğrudan sinema (Fr. cinéma direct) ile hakikat sineması (Fr. cinéma-vérité) terimlerini birbirlerinden ayırt ederek nesnenin filme alınmış imgesiyle nesnenin kendisi arasındaki kaçınılmaz farkı araştırır (Williams, 1980, s. 224).

Sonraki yıllarda Marsilya kenti üzerine ardı ardına politik belgeseller (Marseille contre Marseille, 1989-2001) çeviren Comolli; denemeci, eleştirmen ve teorisyen yönünü unutmamış, gösteri kavramına meydan okuyarak sinemayı savunmuş, özgürleşmiş bir eleştirel seyirci konseptini yaratmış, altı parçalık teknik ve ideoloji makale serisini tekrar yayınlamıştır (Comolli, 2009). Bu önemli kitap ile kitaba konulan Comolli'nin esas külliyatını meydana getiren eski Cahiers du Cinéma makaleleri genişletilmiş ve açıklanmış şekilde İngilizceye Daniel Fairfax tarafından yakın bir tarihte çevrilmiştir (Comolli, 2015). Comolli sonraki teorik, ideolojik çözümlerini İnternet'ten yayımlanan, gerçek cinayet sahneleri içeren, terör örgütü DAESH'in propagandasını yaparken klasik Hollywood sinemasının uzlaşmalarını kullanmaktan kaçınmayan kanlı dehşet video kliplerine yönelmiştir (Bkz. Albera, 2016, ss. 225-227).

Referanslar:

- Albera, F. (2016). Jean-Louis Comolli, Daech, le cinéma et la mort. 1895 *Revue d'histoire du cinéma*, 79, 225-227.
Erişim adresi: <https://journals.openedition.org/1895/5223>
- Aumont, J. & Marie, M. (2001). *Dictionnaire théorique et critique du cinéma*. Paris: Nathan.
- de Baecque, A. (1997-a). COMOLLI Jean Louis. *La critique de cinéma en France içinde*, Michel Ciment & Jacques Zimmer (Ed.), 312. Paris: Ramsay.
- de Baecque, A. (1997-b). NARBONI Jean. *La critique de cinéma en France içinde*, Michel Ciment & Jacques Zimmer (Ed.), 370. Paris: Ramsay.
- Bordwell, D. (1997). *On the history of film style*. Cambridge, Massachusetts, Londra: Harvard Üniversitesi Yayınları.
- Deleuze, G. (2021). *Zaman-İmge*. İstanbul: Norgunk.
- Fairfax, D. (2021). *The Red Years of Cahiers du cinéma (1968-1973): Volume I, Ideology and Politics*. Amsterdam: Amsterdam Üniversitesi Yayınları.
Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/j.ctv21s2x4t.11?seq=25>
- Rauger, J-F. (2022, 24 Mayıs). Jean-Louis Comolli: Critique de cinéma et réalisateur. *Le Monde*, s. 27.
- Stam, R. (2014). *Sinema Teorisine Giriş*. İstanbul: Ayrıntı.
- Williams, C. (1980). *Realism and the Cinema: A Reader*. Londra: BFI.

Kronolojik ve Seçme Jean-Louis Comolli Kaynakçası:

- Comolli, J-L. (1969). Le détour par le direct. *Cahiers du cinéma*, 209, 48-54.
- Comolli, J-L. & Narboni, J. (1969). Cinéma/idéologie/critique. *Cahiers du cinéma*, 216, 11-15.
- Comolli, J-L. (1971). Technique et idéologie: Caméra, perspective, profondeur de champ. *Cahiers du cinéma*, 229, 4-21.
- Comolli, J-L. (1974-a). Teknik ve İdeoloji. *Çağdaş Sinema*, 1, 9-29.
Erişim adresi: <http://sinematek.tv/dergi/cagdas-sinema/>
- Comolli, J-L. (1974-b). Dolaysız Sinemadan Sapma. *Çağdaş Sinema*, 2, 39-59.
Erişim adresi: <http://sinematek.tv/dergi/cagdas-sinema/>
- Comolli, J-L. (2009). *Cinéma contre spectacle*. Lagrasse: Verdier.
- Comolli, J-L. (2015). *Cinema against spectacle: Technique and ideology revisited*. Amsterdam: Amsterdam Üniversitesi Yayınları.
Erişim adresi: <https://library.oapen.org/handle/20.500.12657/32378>
- Comolli, J-L. (2016). *Daech, le cinéma et la mort*. Lagrasse: Verdier.